

Moralni aspekti u filozofiji arhitekture

Boltiš, Barbara

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:585107>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-09**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Barbara Boltiš

**MORALNI ASPEKTI U FILOZOFIJI
ARHITEKTURE**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

BARBARA BOLTIŠ

**MORALNI ASPEKTI U FILOZOFIJI
ARHITEKTURE**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Mislav Kukoč
Sumentor: dr. sc. Marko Kardum

Zagreb, 2019.

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Arhitektura i filozofija	5
2.1. Razlika arhitekture i drugih oblika umjetnosti.....	5
3. Estetska funkcija arhitekture.....	5
3.1. Klasicizam - sinonim ljepote u arhitekturi.....	5
3.2. Gotika - otvaranje vrata različitosti stilova	6
4. Ostale funkcije u arhitekturi.....	8
4.1. Modernizam - odgovor na pitanje o funkcionalnosti u arhitekturi.....	8
4.2. Rasprava o funkcionalnoj i estetskoj ulozi arhitekture	10
5. Moralna funkcija arhitekture.....	12
5.1. Društvena zadaća arhitekture	12
5.2. Uloga arhitekture u politici	13
5.3. Etička načela arhitekata.....	16
8. Zaključak.....	18
Popis literature	19

1. Uvod

Arhitektura se može smatrati relativno zanemarenim područjem istraživanja u filozofiji. Ukoliko se radi o filozofskom istraživanju arhitekture u povijesti zapadnjačke filozofije, može se utvrditi da je prije svega riječ o estetskim i funkcionalnim aspektima. Dok je estetska funkcija arhitekture primarno usmjerena na stil gradnje, postoji niz funkcija usmjerenih na ispunjavanje široke palete osobnih i društvenih potreba. Jedna od očitih funkcija koju želimo ispuniti izgradnjom kuće jest zadovoljavanje osnovne životne potrebe – izgradnja građevine u kojoj egzistiramo. Također, postoji i religijska funkcija arhitekture koja se nadovezuje na društvenu funkciju koju nam pružaju vjerske građevine kroz provođenje različitih obreda. Arhitektura može obnašati i psihološku funkciju jer prostor koji nas okružuje utječe na naše raspoloženje, ali i na produktivnost.

Iako je moguće proučavati formalna svojstva djela arhitekture te njihove specifične karakteristike kao jedne od umjetničkih formi, u ovom će radu naglasak biti stavljen na sposobnost arhitekture da formira i prenosi značenja i moralne norme. Arhitektura kroz svoju društvenu ulogu može pomoći različitim zajednicama da se okupe i vrše svoje rituale. Takav je primjer očigledan održavanjem vjerskih obreda u zgradama koje svojim uređenjem pomažu da se vjernici bolje povežu sa svojim bogom. Također, politička uloga arhitekture može odražavati moć, ali i simbolizirati vrijednosti koje želi nametnuti društvu. Te vrijednosti nisu uvijek pozitivne, stoga su potrebna etička načela kojima se arhitekti trebaju voditi pri obavljanju svoje profesije.

Cilj ovog rada jest pojasniti zašto se arhitektura razlikuje od drugih oblika umjetnosti, ukratko prikazati njenu estetsku i funkcionalnu ulogu, a zatim predstaviti moralni aspekt arhitekture koji se ocrta u društvu i politiku te iz kojega proizlaze i etičke norme kao vodilje arhitektima pri dizajniranju svojih djela.

Završni rad *Moralni aspekti u filozofiji* arhitekture podijeljen je na četiri dijela. U prvom dijelu bit će riječ o naravi arhitekture i o suprotnostima arhitekture naspram drugih oblika umjetnosti. Drugi dio bit će posvećen estetskoj ulozi u arhitekturi, posebno u klasicizmu i gotici, najčešće tematiziranih stilova gradnje u filozofiji, koji su široko zastupljeni tijekom različitih etapa povijesti. Nadalje, treći dio rada bavit će se ostalim funkcijama arhitekture s osvrtom na modernizam. Posljednji dio rada govorit će upravo o onom trećem aspektu u filozofiji arhitekture - moralu. Poglavlje o moralnoj funkciji arhitekture obradit će teme uloge arhitekture u društvu i politici te etičke okvire kroz koje možemo promatrati djelovanje arhitekata.

2. Arhitektura i filozofija

Neka od važnih područja filozofije arhitekture, koja pobuđuju zanimanje suvremenih filozofa, jesu određenje vrste djelatnosti arhitekture, njenih temeljnih odrednica (ako one postoje), djela koja proizlaze iz ove djelatnosti, problematiziranje arhitekture kao umjetničkog djela te razlike spram ostalih oblika umjetnosti (Fisher, 2016).

Definiranje arhitekture kao discipline može se činiti jednostavnim empirijskim pothvatom. Čak ako i postoje poteškoće kod određivanja arhitektonskih objekata i proizvoda, možemo svoju pažnju staviti na tisuće arhitekata tijekom povijesti koji su se bavili različitim aktivnostima tradicionalno povezanim s arhitektonskom praksom i tako stvoriti tvrdnju o onome što arhitekti rade (Fisher, 2016).

Empirijski pristup ima dugu povijest koja je započela Vitruvijevim načelima u knjizi *Deset knjiga o arhitekturi*. U svome djelu, on tumači tri elementa arhitekture: *firmitas* koji označava izdržljivost i čvrstoću, *utilitas* koji predstavlja udobnost, praktičnost i funkcionalnost te *venustas* čije je značenje ljepota i užitak. Predstavlja li arhitektura jedan od oblika umjetnosti i do koje mjere, duže vrijeme jest predmet rasprava među filozofima. Usprkos tome, Vitruvije, kao i većina teoretičara arhitekture, vidi estetičku vrijednost (*venustas*) kao temeljni element arhitekture (Taylor, Levine, 2019). U nastavku rada obrazložit ću na koje se načine arhitektura razlikuje od ostalih oblika umjetnosti i zašto možemo arhitektonska djela uopće svrstati pod umjetničke objekte.

2.1. Razlika arhitekture i drugih oblika umjetnosti

Kod arhitekture, za razliku od drugih oblika umjetnosti (glazba, kiparstvo, vizualne umjetnosti), funkcija (*utilitas*) se također smatra temeljnim elementom. Primjerice, glazba, drama i ostale umjetnosti mogu obnašati različite funkcije, funkcije koje su potpuno estetske. Funkcionalnost je nužna za arhitekturu. Graham tvrdi da estetske funkcije u drugim oblicima umjetnosti kao što su glazba i slikanje mogu biti napuštene bez da se izgubi njihov temeljni karakter objekta vrijednog estetičke pažnje. Isto ne može biti primjenjivo i na arhitekturu. Građevina koja ne ispunjava funkciju zbog koje je izgrađena, bez obzira na njenu estetsku vrijednost, arhitektonski je promašaj. Estetski oblikovan skup materijala bez funkcije mogao bi biti shvaćen kao skulptura ili tek kao „obična“ građevina (Taylor, Levine, 2019).

U svome eseju *Is Architecture Art?* Davies ne dovodi u pitanje mogu li građevine biti umjetnička djela. Govori kako su određene zgrade umjetnički objekti te da neki arhitekti ponekad se mogu nazivati umjetnicima. Arhitekti mogu umjetnički projektirati zgrade i kuće koje odražavaju način života i vrijednosti njihovih stanara ili mogu čak sugerirati nove i alternativne stilove života i vrijednosti. Mogu kreirati prostore koji promiču demokratske vrijednosti, društvenost, dobrosusjedske odnose ili radna mjesta koja su prilagođena posebnim potrebama radnika. (Taylor, Levine, 2019).

Iako su svi Vitruvijevi elementi sadržani u arhitekturi, problem se nalazi u pitanju kojem od tih elementa treba dati prednost i zašto. Rasprava se vodi između teoretičara koji na prvo mjesto važnosti stavljaju estetsku ulogu te onih kojima je ključan element arhitekture funkcionalnost. Dok se drugi objekti umjetnosti smatraju nefunkcionalnima, Winters u knjizi *Arhitektura* govori kako jedino ova grana umjetnosti sadrži funkcionalnost, ali i da su estetske vrijednosti sastavni dio te funkcionalnosti (Taylor, Levine, 2019).

3. Estetska funkcija arhitekture

Riječ estetika proizašla je iz grčke riječi *aistheton* koja se prevodi kao pridjev osjetni ili opažajni. Estetika je filozofijska disciplina koja se bavi pojmom ljepote u umjetnosti, ona istražuje nužne uvjete umjetničkog doživljaja te smisao i bit umjetničkog. Osnivačima estetike smatraju se Platon i Aristotel. Platonova metafizika lijepog koja se izvodi iz metafizičkih ideja dobra, lijepog i istine pružila je temelj tzv. „estetike odozgo“ čiji su zastupnici filozofi poput Plotina, Kanta, Schellinga, Hegela. Aristotelova estetika pak traži izvore estetskih normi u samoj umjetnosti. Aristotelove antičke kategorije razmjera, sklada, savršenstva, cjelovitosti, jasnoće i sviđanja po sebi utisnule su se u srednjovjekovnom poimanju lijepog. Nakon Platona i Aristotela, vjerojatno najvažnije ime u području estetike jest Kant. Neke njegove definicije kao što je: „Lijepo je ono što se sviđa samo po sebi, bez interesa za realnu egzistenciju i za posjedovanje predmeta“ postale su klasičan obrazac za sve kasnije estetske teorije. Kant je ujedno i prvi u svojem djelu *Aesthetica* upotrijebio termin estetika kao termin za osjetilnu spoznaju (Filipović, 1965:118-119).

Dugi niz godina, osnovna funkcija arhitekture bila je stvaranje ljepote. Na području zapadnih zemalja, više od tisuću godina, klasicistički je stil gradnje smatran sinonimom ljepote u arhitekturi. Klasicistički stil jest najdugovječniji stil u arhitekturi, ali se koristi i kao tema mnogih filozofskih djela kao temelj rasprava o ljepoti i estetici (Botton, 2008: 26).

3.1. Klasicizam - sinonim ljepote u arhitekturi

Klasični stil potječe iz Grčke, a kasnije su ga preoblikovali i u svoju arhitekturu preuzeli Rimljani. Klasični koncept ljepote podrazumijeva proporcionalnost, simetričnost, harmoniju i srodne pojmove. Ujedno, ovaj koncept ljepote predstavlja i začetak zapadnjačkog koncepta ljepote kojeg utjelovljuje klasicistička i neoklasicistička arhitektura, kiparstvo, književnost i glazba. Aristotel u svojoj *Poetici* nalaže kako svaka cjelina koja se sastoji od dijelova, da bi bila lijepa, mora predstavljati određeni red u rasporedu dijelova. I u *Metafizici* se referira na tematiku ljepote i reda govoreći da su glavni oblici ljepote red i simetrija koji se najbolje ocrtavaju u matematičkim znanostima. Ovime Aristotel implicira da se pojam ljepote može svesti na matematičku formulu kao što je to zlatni rez. Klasični koncept svoje primjere ima u Euklidovim *Elementima* i u *Kanonu* kipara Polikleeta (Sartwell, 2017).

Kanon je bilo djelo koje je promicalo učenje o ljepoti kroz propisivanje savršenih proporcija. Fizičar Galen smatrao je da Polikletove tekst nalaže određene specifičnosti kao što su

proporcije prstiju koje sačinjavaju kosti zapešća koje su dio zapešća, a ona se dalje nastavljaju na podlakticu i tvore ruku čineći tako dio tijela, cjelinu. Kako bi svojim učenjem prikazao simetriju cijelog tijela, Poliklet je izradio kip muškarca prema svome učenju, kojemu je nadjenao ime kao i svom tekstu, *Kanon* (Sartwell, 2017).

Tisuću godina kasnije, od rimskog doba klasicističke gradnje, ovaj stil u arhitekturi postaje popularan za vrijeme talijanske renesanse. Iz Italije klasicizam u arhitekturi postupno se integrirao u ostale zemlje Europe, a potom je zavladao i drugim kontinentima. S obzirom na široku rasprostranjenost, stvoreni su mjesni dijalekti te je započela gradnja novim materijalima (Botton, 2008: 26).

Povratak klasicizma potrajao je stotinama godina. Ljudi su na jednak način gradili zgrade, a pravila gradnje usvojena su iz knjiga uzoraka koje su sastavili renesansni učenjaci-arhitekti. Čitave gradove preplavila je ujednačenost stila. U ovom razdoblju nije postojala potreba za originalnošću te je najvažnije bilo slijediti već propisana pravila. Gradile su se vjerne replike drevnih građevina kao što su antički hram posvećen božici Ateni Partenon, hram Fortune Virilis u Rimu ili pak Dioklecijanove terme (Botton, 2008: 28-30).

3.2 Gotika - otvaranje vrata različitosti stilova

U proljeće 1747. Horace Walpole, najmlađi sin britanskog premijera sir Roberta, koji je bio zaluđen srednjovjekovnim razdobljem, odlučio je sagraditi prvu kuću u gotičkom stilu. Kako je to bio prvi takav pothvat, Walpole je inspiraciju za pojedine elemente kuće pronašao u Canterburyjskoj katedrali i Westminsterskoj opatiji. Završetkom kuće, Walpole je pozvao sve ugledne osobe kako bi im pokazao svoj neobičan dom. Čak je organizirao i posjete građanstva kojemu je naplaćivao razgledavanje. Trebalo je proći nekoliko desetljeća da zaživi gotički stil gradnje. Isprva su se gotičke zgrade pojavile u Velikoj Britaniji, a potom u ostatku Europe i Sjevernoj Americi (Botton, 2008: 31-35).

Bolja prometna povezanost, povećana svijest o vlastitoj povijesti i potražnja za različitošću pobudili su interes za arhitektonskim stilovima drugih krajeva i zemalja. Početak 19. stoljeća donio je pregršt izbora stilova pri izgradnji kuće; indijski, kineski, egipatski, islamski, tirolski i jakobljevski stil samo su neki od arhitektonskih stilovima tog doba. Beskrajan izbor stilova uzrokovao je kaos. Najveći problem arhitekture tog doba mogao se svesti na pitanje u kojem stilu treba graditi. Postojala je potreba da se postigne konsenzus o sinonimu za ljepotu u arhitekturi, no

zbog neograničenog broja stilova i jednakog broja mišljenja koji od stilova bi trebao biti sinonim za ljepotu, do konsenzusa nije došlo (Botton, 2008: 35-41).

4. Ostale funkcije u arhitekturi

Pitanje estetike u arhitekturi zamijenilo je pitanje o funkcionalnosti. Krajem 18. stoljeća, za vrijeme Industrijske revolucije, presudnu ulogu u izgradnji novih građevina imali su inženjeri. U svojim pothvatima koristili su željezo, čelik, beton i ravno staklo. Za razliku od arhitekata, inženjeri se nikada nisu pitali u kojem stilu trebaju graditi. Unatoč vidljivoj nezainteresiranosti za stil gradnje, oni su uspjeli izgraditi neke od najimpresivnijih građevina tog doba (Botton, 2008: 42-44).

Načela inženjerstva stajala su u suprotnosti s onima koje je promovirala arhitektura. Arhitektura je imala zadaću pretvoriti korisno, praktično i funkcionalno u nešto lijepo te ju je Karl Friedrich Schinkel opisao tek kao puko „urešavanje konstrukcije”. Unatoč silnim razlikama inženjerstva i arhitekture, skupina arhitekata 19. stoljeća zaključila je da arhitekturi nedostaje ono što inženjerstvo ima, a to je izvjesnost. Prestanak rasprava o ljepoti i početak razgovora o funkcionalnosti označio je završetak nerješivih rasprava o estetici (Botton: 2008: 44-45).

Osim doslovnog značenja funkcionalnosti u arhitekturi kao što je izdržljivost materijala koji se koristi u izgradnji, dobro osmišljene konstrukcije i postizanje ravnoteže cijene i kvalitete, razdoblje koje je nastupilo iznjedrilo je i neke druge funkcije koje arhitektura može obnašati. Za ovo poslijeratnorazdoblje karakteristična je društvena funkcija koja se ostvaruje izgradnjom stambenih objekata za potrebe siromašnog stanovništva koje je ostalo bez svojih domova. Arhitektura može imati i psihološku funkciju koja se očituje u našem raspoloženju. Kada se nakon nekoliko godina vratimo u školu koju smo davno pohađali to u nama može pobuditi različite osjećaje kao što su melankolija, nostalgija, sreća ili tuga, ovisno o tome kakve uspomene vežemo za pojedino mjesto. Također, prostori u kojima boravimo mogu potaknuti našu kreativnost ili produktivnost, a ponekad i ljenost. Prostor koji je uredan, skladan i obiluje svjetlošću i nama će dati osjećaj reda i organiziranosti. Slično je i sa prostorijama koje su neuredne, neće nam biti ugodno boraviti u njima. Uz ove funkcije, postoje još mnoge, a neke od njih su religijske, moralna, društvena, politička i ranije spomenute estetička funkcije. Sve ove funkcije međusobno su povezane i nadopunjuju se.

4.1. Modernizam - odgovor na pitanje o funkcionalnosti u arhitekturi

Prema *Filozofijskom rječniku* modernizam se općenito može razumjeti kao praksa osuvremenjivanja, to je pravac koji u književnosti, likovnoj umjetnosti i drugim oblicima

umjetnosti ima za cilj usklađivanje s duhom vremena, ali i trendovima koji se nameću. Pravec je originalno proizašao iz katoličke teologije i filozofije kao kritika nekih crkvenih dogmi krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Svoje sljedbenike pronašao je u Njemačkoj, Italiji i Francuskoj (Filipović, 1965: 261).

Modernizam u arhitekturi pojavio se početkom 20. stoljeća, a već krajem 1920-ih utjecajni predstavnici tog razdoblja Le Corbusier, Walter Gropius i Ludwig Mies van der Rohe izgradili su svoje reputacije. No, tek nakon Drugog svjetskog rata modernistički pokret u arhitekturi dobio je na važnosti. Ovaj je stil gradnje nudio rješenja koja nijedan arhitektonski stil dotada nije uspio, a to je da ispuni funkciju zadovoljavanja osnovne ljudske potrebe. Za vrijeme 1930-ih oko petnaest posto gradskog stanovništva živjelo je u siromaštvu, a raščišćavanje ruševina bio je tek jedan od problema tog desetljeća. Modernističko planiranje bila je popularna ideja koja je poslužila kao rješenje navedenog problema (Rowe, 2011).

Modernisti su svoje projekte smještali u posebne zone gdje su stambeni i komercijalni sadržaji bili jasno odvojeni. U svome djelu *Modernism in Design* Paul Greenhalgh izdvojio je ključne odrednice modernističkog dizajna koje su uključivale funkciju, napredak, anti historicizam i društveni moral. Forma naočigled slijedi funkcije stambenih zgrada, otvoreni prostori koji su okruživali zgrade i otvoreni interijeri upućivali su na ideale društvenog života i komunikaciju. Mnogi projekti modernizma u početku su bili uspješni, a javnost je ubrzo počela poistovjećivati ovaj stil zgrada s napretkom i blagostanjem. Poslijeratna era u modernistima je probudila snažan osjećaj društvene odgovornosti koja je ležala u tome da arhitektura mora poboljšati uvjete života mnogobrojnog građanstva (Rowe, 2011).

S obzirom da modernizam svoje korijene vuče iz Francuske, nije nimalo čudno da jedan od najutjecajnijih i najradikalnijih modernista u arhitekturi potječe upravo iz spomenute države. Godine 1928. pariški bračni par, Pierre i Emilie Savoy, angažirao je švicarskog arhitekta Le Corbusiera u izgradnji ladanjske kuće u Poissyju. Le Corbusier je dotada izgradio petnaest kuća te je bio poznat po svojim stajalištima u arhitekturi (Botton, 2008: 48).

Ovaj je švicarski arhitekt zagovarao asketizam, čistoću i skromnost. Protivio se dekoraciji do te mjere da mu je britanska kraljevska obitelj udovoljila zamijenivši zlatnu kićenu kočiju, kojom je svake godine putovala na otvorenje Parlamenta, za trkaći automobil Hispano-Suiza. Iznio je i primjedbe o izgledu Rima, središtu za educiranje mladih arhitekata. Nazvao ga je „gradom strahota“ zbog baroknog stila koji obiluje kićenim detaljima (Botton, 2008: 48-49).

Središnja ideja modernističkog dizajna, funkcionalizam, sastoji se od uklanjanja svih ukrasa koji nisu povezani sa funkcijom predmeta što daje naglasak na utilitarističku svrhu dizajna. Za razliku od modernističkih inovacija u drugim područjima umjetnosti, funkcionalistički dizajn karakterizira jednostavnost koja daje prednost funkciji nad formom (Parsons, 2016).

Kada je upitan da navede svoj najdraži stolac, Le Corbusier je odgovorio da je to pilotsko sjedalo. Prisjetio se trenutka kada je prvi puta vidio avion. Bio je to let pilota Comte de Lamberta oko Eiffelovog tornja 1909. godine. Arhitekt je izjavio da mu je to ujedno bio i najvažniji trenutak u životu. Zamijetio je kako je avion pošteđen dekoracijom zbog svoje funkcije letenja. Kada bi stavili kip na avion, on bi se srušio te ne bi mogao obnašati svoju primarnu funkciju. Usporedio je avion s kućom na koju bi, po njegovu mišljenju, jednako apsurdno bilo stavljati kip. Nadalje, kako je naveo da je funkcija aviona letenje, postavlja se pitanje koja je funkcija kuće. Za Le Corbusiera kuća ima tri funkcije, a to su:

1. stvaranje zaklona od vrućine, studeni, kiše, kradljivaca i radoznalaca,
2. posuda za skupljanje svjetla i sunca,
3. stanoviti broj ćelija odvojenih za kuhanje, rad i privatni život (Botton, 2008: 49-50).

Kuća, Villa Savoy, koju je za pariški bračni par projektirao Le Corbusier nalikovala je na industrijski stroj s besprijekorno bijelom fasadom. Terasa s polukružnim zaštitnim zidom na krovu Ville Savoy izgledom podsjeća na vodotoranj. Kroz cijelu građevinu protezao se spoj znanosti i aeronautike. Prostorije su bijele, gole i čiste s industrijskim elementima kao što su rukohvat i okviri prozora od čelika. Vlada tehnički i sterilan ugođaj. Namještaja gotovo da i nema jer je Le Corbusier držao da shvaćanje namještaja treba iskorijeniti i zamijeniti ga opremom (Botton, 2008: 50-53).

Prema načelima koje su preuzeli od inženjera, Le Corbusier i ostali arhitekti modernizma pronašli su odgovor na pitanje o ljepoti u arhitekturi. Za njih funkcija arhitekture nije bilo stvaranje ljepote, već stvaranje građevina koje dobro funkcioniraju (Botton, 2008: 54).

4.2. Rasprava o funkcionalnoj i estetskoj ulozi arhitekture

Wilson u svome eseju identificira dvije interpretacije prirode arhitekture. S jedne strane govori kako je to umjetnost bez svrhe te s druge strane da obnaša određenu funkciju bez uplitanja umjetnosti. U svome djelu, Wilson se referira na Loosovo tumačenje ovih funkcija, on ističe da su oba stajališta istinita jer je arhitektura sama podijeljena na dva dijela koja odgovaraju tim definicijama – monumentalnoj i utilitarističkoj (Wilson, 1992: 36-37).

Popularnije je pak mišljenje kako se estetska i funkcionalna uloga arhitekture nadopunjuju. Botton smatra da je razlika između funkcionalne i estetske uloge arhitekture zapravo iluzorna. Funkcija koju obavlja neka zgrada jest pružanje tjelesnog zaklona, no malo je vjerojatno da je to jedino što nam ta zgrada pruža. Osim što želimo da zgrade obnašaju neku funkciju, mi želimo da nam pojedina zgrada pruži određeni ugođaj. John Ruskin izjavio je kako mi u zgradama tražimo dvije stvari. Osim što želimo da nas one zaklone, želimo i da one s nama razgovaraju. Botton je primijenio Ruskinovo stajalište na odnos modernističkih arhitekata prema spomenutim karakteristikama zgrada:

„U stvarnosti su pak arhitekti modernističkog pokreta, baš kao i svi njihovi prethodnici, željeli da njihove kuće govore. Ali ne o devetnaestom stoljeću. Ili o povlasticama aristokratskog života. Ili o srednjem vijeku ili starom Rimu. Željeli su da njihove kuće govore o budućnosti, s njezinim obećanjem brzine i tehnologije, demokracije i znanosti. Željeli su da njihovi naslonjači podsjećaju na trkaće automobile i avione, željeli su da njihove svjetiljke evociraju moć industrije i njihovi lonci za kavu dinamizam ekspresnih vlakova.“ (Botton, 2008: 54-55).

Iako su modernisti isticali da je njihov pristup arhitekturi strogo znanstven i racionalan, iza toga se ipak skriva njihova želja da arhitektura zagovara njima privlačan način života. Njihove zgrade govorile su o modernom postojanju (Botton, 2008:55).

Estetika je modernistima bila važnija od funkcionalnosti. Villa Savoye bila je nalik na stroj, no veoma skupi stroj čiji su zidovi izrađeni od skupog švicarskog morta, izuzetno krhkog materijala. U prilog prednosti estetike nad funkcionalnosti govori i ravni krov koji krasi Villu Savoye. Samo tjedan dana nakon useljenja u kuću, krov je propustio vodu. Šest godina nakon useljenja za vrijeme kišnog vremena gotovo cijela zgrada bila bi poplavljena, a time i neadekvatna za život (Botton, 2008:57).

Modernisti su svoj rad opravdavali znanošću. Na taj su način izbjegli cijelu diskusiju o estetici u arhitekturi. No, iako izgradnja mosta ponekad zahtijeva specifične materijale i određeni oblik, ne može se isto reći za jednu kuću. Kuću možemo izgraditi u različitim oblicima te od raznovrsnog materijala. Ne postoji neki poseban znanstveni pristup pri odabiru, materijali i oblici, kao što se pokazalo u slučaju Ville Savoy, bit će proizvoljno izabrani od strane arhitekata (Botton, 2008:58-59).

5. Moralna funkcija arhitekture

Djela arhitekture koja su usmjerena na ostvarivanje funkcionalne uloge, također imaju i estetsku vrijednost. Pažljivo konstruirana kuća nije samo bezličan prostor, ona potencijalno predstavlja i dom. Ideja da taj prostor predstavlja dom sadrži estetske i moralne vrijednosti koje, u idealnom scenariju, doprinose sveopćem dobru njegovih stanara (Taylor, Levine, 2019).

Kao što sam spomenula i u prethodnim poglavljima, arhitektura se često prosuđuje u sferi funkcionalne i estetske uloge, dok je moralna uloga arhitekture bačena u drugi plan. Ideja da je estetska uloga arhitekture neovisna od moralne funkcije kod mnogih filozofa podliježe kritikama. Stav o neovisnosti estetske vrijednosti od moralne funkcije umjetničkih djela, uključujući i arhitekturu, je esteticizam. Prema ovom nazoru u estetici i umjetnosti nalaze se najviši oblici ljudskog stvaralaštva kojemu su podređene sve druge svrhe poput etičke ili pak religiozne. Ovaj se izraz ima i negativne konotacije koje uključuje pretjerano pridavanje vrijednosti ljepoti (Filipović, 1965:118).

Esteticizam je izuzetno jednostavno osporiti u arhitekturi, više nego u bilo kojem drugom području umjetnosti. Arhitektura utječe na našu svakodnevicu na moralno važan način. Stoga se prema nekim filozofima, zbog povezanosti s moralnom funkcijom, arhitektura može smatrati etičkom disciplinom (Taylor, Levine, 2019).

5.1. Društvena zadaća arhitekture

Svaki od oblika umjetnosti ima društvenu narav, no arhitektura se ističe svojom izrazitom društvenom prirodom u obliku intrinzičnog društvenog umjetničkog objekta. Postoje dva glavna razloga zašto je tome tako. Prvi razlog jest cilj arhitekture da dizajnira sklonište čime ispunjava različite društvene potrebe. Drugi razlog jest prakticiranje društvenih procesa i aktivnosti koje potiču stvaranje interpersonalnih veza među ljudima (Fisher, 2016).

Ispunjavanje društvenih potreba stoga je ključan element arhitekture kao društvenog umjetničkog objekta. Primjerice, odgovor na društvenu potrebu može biti rješavanje stambenog pitanja. Arhitekti često integriraju društvene potrebe s promišljanjima o dizajnu. S društvenim potrebama na pameti, oni grade konstrukcije koje odgovaraju na pitanja društva. Jedna od takvih potreba društva jest i ona za duhovnošću (Fisher, 2016).

Teolozi su o arhitekturi iz ranog kršćanstva i islama tvrdili da lijepe zgrade posjeduju moć da nas usavrše moralno i duhovno. Vjerovali su kako nam estetski privlačno okruženje omogućuje

da budemo bliže savršenstvu. Lijepo nas zgrade mogu potaknuti da budemo dobri. Dok su lijepe zgrade smatrane oličenjem dobrote, ružna arhitektonska djela bila su utjelovljenje zla (Botton, 2008: 101-103).

Ako bismo vjerovali starim teozozima, kroz ljepotu bismo mogli bolje razumjeti Boga. Ipak je On stvoritelj svega lijepog. Muslimanski filozof Ibn Sina kazao je kako duboko poštovanje prema proporcionalnosti, uređenosti i simetriji označava priznavanje slave Božje jer je upravo On izvor svega što je lijepo. Također, vjerovalo se da će osoba lakše spoznati Boga gledanjem nego čitanjem. Duhovna načela će bolje naći put do naše duše kroz naša osjetila, odnosno oči, a ne kroz intelekt (Botton, 2008: 103-104).

Drugi potporanj tezi da je arhitektura dio društvene umjetnosti jest činjenica da su procesi u arhitekturi društveni fenomen. Ti procesi uvjetovani su interakcijama društvenih skupina koje se vode društvenim konvencijama i dogovorima (Fisher, 2016).

Brojne religiozne zgrade dizajnirane su da nam daju priliku za molitvu, da dođemo u vezu sa silom koja je moćnija od nas. Uzvišene kupole i veliki stupovi, molitveni tepisi na podovima, tamna i tiha atmosfera unutar jedne džamije nisu dio usamljene aktivnosti. Građevina otvara samopouzdanje i društvenu aktivnost. Ona omogućuje okupljanje zajednice koja vjeruje u svoga Boga (Caputo, 2015: 56-57).

5.2. Uloga arhitekture u politici

Gotovo je neoborivo da arhitektura posjeduje neke političke aspekte. Jedna od uvjerljivijih teza jest da arhitektura može biti instrument politike. Dizajniranje građevnih konstrukcija podrazumijeva doprinos politike kontrolom ponašanja i stavova ljudi koji rade s tim konstrukcijama (Fisher, 2016).

Politički nazori u arhitekturi odražavaju se i u kontrolu društva. Ovaj stav nije samorazumljiv jer svaka individua u društvu može slobodno birati mjesto stanovanja te druge građevine u kojima će boraviti. Što je manja mogućnost odabira, to je izraženija mogućnost definiranja osobnog izbora; sam odabir tiče se prostora i okoliša gdje se zgrada nalazi te funkcije tog prostora. Takva vrsta arhitekture može uključivati zatvore i kampove za izbjeglice. Neki vide potencijal za globalno promoviranje održavanja moći kroz regulaciju ponašanja koje takve konstrukcije predstavljaju (Fisher, 2016).

Tijekom povijesti mnogi su totalitarni režimi svoju moć projicirali djelima arhitekture, jedan od izraženijih primjera je onaj nacističkog totalitarnog pokreta koji je predvodio Hitlerov glavni arhitekt Albert Speer. Smione nadzorne građevine, golemi plakati sa simbolom svastike i zastrašujuća svjetla koja su parala noćno nebo tijekom nacističkih skupova neka su od Speerovih ideja. Speer je dijelio diktatorovu viziju novog uređenja Berlina koji bi, kada Treći Reich preuzme svijet, postao vječni spomenik moći nacističkog režima. Hitlerova prijestolnica svijeta nosila bi ime *World Capital Germania*, a glavna građevina bila bi ogromna vijećnica gdje bi Hitlerove govore moglo slušati čak 180 000 ljudi (Forsgren, 2012).

Hitler je bio toliko opčinjen Speerovom kreativnošću i sposobnošću da efikasno i brzo slijedi svaku naredbu da je ovog arhitekta ubrzo proglasio ministrom zaduženim za naoružanje i ratnu proizvodnju za Treći Reich za vrijeme trajanja Drugog svjetskog rata. Posljednje tri godine rata Speer je bio zadužen za opskrbu njemačke vojske. Nadgledao je poslovanje velikog dijela njemačke ekonomije što je podrazumijevalo poticanje kontinuiranog rada tvornica te opskrbu trupa tenkovima, bombama, zrakoplovima, streljivom. Svojim radom stekao je ugled u Trećem Reichu, ali i izvan njega (Forsgren, 2012).

Albert Speer, prema povjesničarima, osobno nikada nije ubio niti jedno drugo ljudsko biće. Usprkos tome, on je svoja tehnička znanja i talente usmjerio ka razvoju jednog od najokrutnijih režima u povijesti koji je oduzeo milijune ljudskih života. Speerovo djelovanje ostavilo je dubok trag na cijeli tijek povijesti, a njegove ideje poslužile su kao moćno oružje za ulijevanje straha i provođenje kontrole (Forsgren 2012).

Čak i u slobodnom i otvorenom društvenom okruženju urbano planirana arhitektura može indirektno odrediti politički oblikovana ponašanja. Arhitekti i druge osobe koje se bave urbanim planiranjem te planskom gradnjom uzimaju u obzir političke ciljeve kao što su održavanje vrijednosti zajednice, promoviranje građanskih vrlina, maksimiziranje društvene koristi, ispunjavanje profesionalnih ili javnih zadaća. Politički rezultati takvog planiranja i dizajniranja su arhitektonski objekti koji mijenjaju, ohrabruju ili nagrađuju određena ponašanja (Fisher, 2016.).

Arhitektura se koristi kako bi promicala političke nazore, kulturu ili kontrolu prenoseći simboličke poruke moći, nacionalizma, slobode, suradnje, pravde te drugih političkih ideja. Kroz povijest mnogi su moćnici težili određenim vrijednostima koja su željela promicati među svojim narodima. Tijekom renesanse u Italiji bila je izražena potreba da se kroz djela arhitekture prikažu ideali društva. Paolo Veronese, slikar talijanske renesanse, 1575. angažiran je da oslika novi strop

velike dvorane Duždeve palače tzv. Sala del Collegio gdje su se vodile rasprave i primali uglednici. Veronese je naslikao mletačku vlast u alegoričnom obliku. Grad je predstavljala lijepa kraljica mora. Bila je u pratnji dvije djevojke. Jedna djevojka je držala vagu u ruci te je predstavljala Pravdu. Druga je pak držala uspavanog lava na uzici, a utjelovljavala je Mir. Ove tri dame nalaze se u središtu panela, dok su na rubovima prikazane ostale mletačke vrline (Botton, 2008: 111).

Mlada plavuša pored koje se nalazi ovca oličenje je Krotkosti. Pored nje je Vjernost, djevojka smeđe kose koja miluje bernardinca. Preko puta njih je Napredak, pomalo bucmasta žena rumenih obraza i dubokog izreza. U njenoj ruci je rog koji je ispunjen jabukama, grožđem i narančama. Nasuprot nje je kršna djevojka s pletenicom, golih grudiju, ravnodušno se smiješeći čerupajući orla - Umjerenost (Botton, 2008: 111-112).

Takav se trend proširio i na arhitekturu kuća. Koristili su se alegorični prikazi biblijskih, grčkih i rimskih junaka. Vlasnici tih kuća poistovjećivali su se s alegoričnim prikazima i osobinama koje su predstavljale (Botton, 2008: 112-117).

Ovakav stil arhitekture obilježio je jednu cijelu eru talijanskog društva gdje su se prenosile poruke idealizma koje je tada nametala Mletačka vlast. Uloga arhitekta u tome procesu je problematična, ona prepušta kontrolu nad dizajnom vlasti, no ipak je arhitekt tvorac građevine. Ostaje ostavljeno pitanje promiču li arhitekti nametnutu ideologiju ili se tek samo tako ponašaju (Fisher, 2016).

Ovim pitanjem bavi se poststrukturalizam čija je temeljna ideja da tekstovi i ostali kulturni objekti imaju značenja izvan svojeg očiglednog sadržaja. Značenja su ugovorena, ali ne od strane tvorca djela, već od strane pozadinskog konteksta i političkih tema. Foucault je 1979. iznio dvije tvrdnje u vezi ove problematike. Prva je da arhitektura može biti instrumentom moći kao što je to u ranije spomenutom dizajnu zatvora. Ova ideja proizašla je iz panoptikum teorije arhitektonskog oblika izgradnje zatvora. Jeremy Bentham 1791. objavio je svoje crteže koji su sadržavali cirkularne strukture staklenih krovova nalik na tenk sa ćelijama duž vanjskog zida. Panoptikum oblik gradnje zatvora omogućavao je stražarima neprekidan nadzor nad ćelijama. Objavom svojih crteža, Benthamov način gradnje zatvora implementiran je i u stvarnosti (Encyclopedia Britannica, 2016).

Nadalje, dok arhitektura predstavlja način provođenja društvene kontrole, arhitekti sami kao individue, nisu u mogućnosti provoditi takvu kontrolu sami. Oni su dijelom veće mreže i infrastrukture koja je posvećena provođenju i održavanju moći što možemo vidjeti i iz prethodno

spomenutog primjera Alberta Speera i nacističkog režima. Arhitekt je stekao popularnost priklanjajući se totalitarnom pokretu koji mu je omogućio provedbu zamisli u skladu s političkim ciljevima diktatora Adolfa Hitlera (Fisher, 2016).

5.3. Etička načela arhitekata

Lagueux u svom djelu *Ethics Versus Aesthetics in Architecture* zastupa stajalište kako arhitekt koji nije etički kompetentan, ne može biti niti kompetentan arhitekt. Stoga je važno uspostaviti etička načela koja bi se arhitekti trebali pridržavati. Prema Fisheru postoje tri klasične opcije koncepta etike u arhitekturi. Prvo, postoje ustanovljeni kriteriji za etičke norme u arhitektonskoj praksi. Primjerice, arhitekti mogu stvarati dizajn koji će smanjiti prekoračenja budžeta, a povećati sigurnost. Na interpersonalnoj razini, arhitekti mogu iskreno predstaviti svoj rad klijentima ili izvođačima radova (Fisher, 2016).

Vitruvije u svome djelu o arhitekturi navodi kako bi arhitekti trebali posjedovati određeno znanje koje se temelji na medicini, a tiče se klime, zraka, zagađenosti gradilišta i korištenja različitih izvora vode. Bez posjedovanja tih znanja, mjesto stanovanja ne može biti osigurano. Također, navodi da svaki arhitekt treba poznavati određena načela koja su potrebna u saniranju ruševnih zidova zgrada, prokišnjavanja te načela o odvodima, prozorima i opskrbi vode. Arhitekt ima obavezu upoznati klijenta o stanju lokacije gradnje, a zatim i sastaviti ugovor koji je povoljan za obje strane s obzirom na procjenu povoljnosti gradnje na posjedu (Vitruvius, 1914: 11).

Nadalje, arhitekta se može promatrati kao zastupnika morala koji mogu proizvoditi dobro ili loše u svijetu. Tako arhitekti mogu projektirati objekte koji uzdižu ili ograničavaju individualne korisnike ili stanovnike; arhitekti mogu promicati društvenu korisnost dizajniranjem stambene izgradnje za one kojima je potrebno sklonište (Fisher, 2016).

U današnjem svijetu raširena je svijest o povezanosti okoliša i razvoja čovjeka, a odnosi se na posljedice izgradnje tehnologije, utjecaja industrijalizma i urbanizma. Problema u tome području ima mnogo, a neki od njih su zagađenje, otkrivanje toksičnosti gradilišta te negativnih učinaka koje utječu na cijeli svijet - globalno zatopljenje i iscrpljivanje prirodnih izvora. Ti su problemi potaknuli arhitekta na stvaranje novih pokreta koji se nazivaju „zelenom arhitekturom“. Naglasak „zelene arhitekture“ upravo je na održivosti i na održivim praksama gdje se koriste materijali prema dugotrajnosti i recikliranju materijala u budućnosti. Postoji i globalni pokret

„ekološke restauracije“ prirodnih i urbanih prostora kako bi se poništile posljedice degradacije okoliša i smanjenje utjecaja od budućih poplava, požara i drugih katastrofa (Taylor, Levine, 2019).

Ovi i slični pokreti razvitaka usmjerenog prema potpunoj svijesti, očuvanju i obnovi okoliša imaju važnu subjektivnu i etičku dimenziju. Utjecaj ovih pokreta može se gledati i na asketskoj razini kroz samodisciplinu, obuzdavanje i apstinenciju kroz dizajn, namještaj i održavanje doma. Ono što proizlazi iz takvih praksi jest povezanost između misli i iskustva putem razumijevanja okoline, prostora, okruženja i izbora načina na koji možemo živjeti u njima (Taylor, Levine, 2019).

Naposljetku, zadnji koncept etike odnosi se na procjenu arhitektonskih objekata kao moralno dobrih ili loših s obzirom na njihovo stvaranje zadovoljstva ili boli. Indirektni primjer jest dizajn bolnice čiji je cilj olakšavanje boli kroz pružanje uvjeta okoline pogodnim za izvrsnost zdravstvene zaštite i pacijentovo sveopće dobro. Očigledniji primjer ovog koncepta jest autobusna stanica koja svojim zaklonom minimalizira izloženost nelagodnostima kao što su različiti vremenski uvjeti (Fisher, 2016.).

8. Zaključak

Arhitektura se razlikuje od drugih vrsta umjetnosti, za razliku od glazbe, kiparstva ili pak vizualnih umjetnosti, osim svoje estetičke vrijednosti, jednako važnu ulogu ima i funkcionalna vrijednost objekta. Iako su sva tri elementa arhitekture (*firmitas, utilitas, venustas*) prema Vitruviju sastavni dio arhitekture, dolazi do rasprava kojem od tih elemenata dati prednost. Winters tvrdi kako su estetski i funkcionalni aspekti arhitekture međusobno zavisni i nijedan od ova dva elementa ne bi trebao imati prednost.

Kroz povijest estetike u arhitekturi možemo vidjeti da različita razdoblja određuju i različiti stilovi gradnje. Jedan od stilova koji se zadržao bio je klasicistički stil. Tijekom višestoljetnog razdoblja upravo je ovaj stil bio sinonimom ljepote u arhitekturi. Nije zahtijevao preveliku dozu originalnosti te su pravila o izgledu i strukturi građevina bile propisane u knjigama. Nakon klasicističkog stila uslijedila je gotika koja je otvorila vrata različitosti stilova, ali i kaosu što je donijelo promjenu fokusa s estetike na funkcionalnost. Time je započela era modernizma koja se dičila minimalizmu kroz znanost i tehnologiju, a uslijed poslijeratnog razdoblja modernisti su se usredotočili na obnovu gradova, odnosno stvaranje stambenih zgrada za široko građanstvo.

Ipak ni od spomenutih aspekata arhitekture ne upotpunjavaju u cjelosti bit izgradnje ovih umjetničkih objekata. Ono što je nedostajalo za cjelovitost arhitekture jest moralni aspekt. Način na koji obične kuće postaju domovi sadrži estetske i moralne vrijednosti koje, u idealnom scenariju, doprinose sveopćem dobru njegovih stanara. Arhitektura ispunjava važnu društvenu zadaću, možemo je smatrati i društvenim umjetničkim djelom. Ona okuplja ljude koje imaju zajedničke ciljeve i društvene norme. Primjer okupljanja društvenih skupina kroz djelovanje arhitekture možemo uočiti u religijama gdje vjernici svoje obrede vrše u hramovima, crkvama, sinagogama koje im pomažu da pronađu svog Boga, ali i istomišljenike s kojima će podijeliti svoju vjeru. Osim društvene, arhitektura ima i političku ulogu koju strukture vlasti koriste kao odašiljača svojih poruka te za uspostavu kontrole.

Upravo zbog svoje važne moralne uloge koja je dana arhitektima, arhitektura se može smatrati i etičkom disciplinom. Od tvoraca umjetničkih građevina traži se da štuju određene etičke norme. Oni moraju biti vladati etičkim načelima u arhitektonskoj praksi, zastupati moralno dobro i minimizirati izloženost boli. Osim toga, 21. stoljeće iznjedrilo je i nove pravce „zelene arhitekture“ koje iziskuju posebnu pažnju obnovljivim izvorima energije, recikliranim materijalima te drugim sredstvima koja upravo pomažu globalnoj svijesti u očuvanju prirode.

Popis literature

- (1) de Botton, A. (2008.) *Arhitektura sreće*, Zagreb: SysPrint.
- (2) Taylor, W. M., Levine, M. P., *Philosophy of Architecture*, The Internet Encyclopedia of Philosophy (IEP), <https://www.iep.utm.edu/architec/>, (stranica posjećena: 01. rujna 2019.).
- (3) Fisher, S. (2016.) *Philosophy of Architecture*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (SEP), <https://plato.stanford.edu/entries/architecture/>, (stranica posjećena: 01. rujna 2019.).
- (4) Sartwell, C. (2017.) *Beauty*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (SEP), <https://plato.stanford.edu/entries/beauty/>, (stranica posjećena: 10. rujna 2019.).
- (5) Wilson, C.S.J. (1992.) *Architectural reflections: Studies in the philosophy and practice of architecture*, Melksham, Wiltshire: Redwood Press.
- (6) Caputo, J. D. (2015.) *Responding to Loss*, New York: Fordham University Press.
- (7) Foucault, M. (1979.) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, New York: Vintage Books.
- (8) Winters, E., (2001.) *Arhitektura u*: B. Gaut (ur.), D. Lopes (ur.) *The Routledge Companion to Aesthetics*, London i New York: Routledge, str. 655-667.
- (9) Vitruvius (30. st. pr. Kr. /1914.) *The Ten Books on Architecture*, prev. Morgan, M. H., Cambridge: Harvard University Press.
- (10) Lagueur, M., (2004.), „Ethics Versus Aesthetics in Architecture“, *Philosophical Forum*, sv. 35 (2): 117-133.
- (11) Filipović, V. (1965.) *Filozofijski rječnik*, Zagreb: Matica Hrvatska.
- (12) Forsgren, R. (2012.) „The Architecture of Evil“, *The New Atlantis*, broj 36, str. 44-62.
- (13) *Penal architecture: Panopticum*, (2016.) *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/technology/panopticon>, (stranica posjećena 10. rujna 2019.)
- (14) Parsons, G. (2016.) *Functionalism*, *Routledge Encyclopedia of Modernism*, <https://www.rem.routledge.com/articles/functionalism>, (stranica posjećena 10. rujna 2019.)
- (15) Rowe, H. A. (2011.) „The Rise and Fall of Modernist Architecture“, *Inquiries Journal*, sv. 3 (4): 1.